

Libris .RO

Respect pentru oameni și cărți

ERNESTO SABATO

DESPRE EROI
ȘI MORMINTE

Traducere din spaniolă și note de
TUDORA ȘANDRU MEHEDIŢI

HUMANITAS
fiction

Cuprins

Notă preliminară	9
I. Dragonul și prințesa	11
II. Chipurile nevăzute	129
III. Raport despre orbi	247
IV. Un Dumnezeu necunoscut	379

I
DRAGONUL ȘI PRINȚESA

I

Într-o sâmbătă din luna mai 1953, cu doi ani înainte de evenimentele din Barracas, un băiat înalt și adus de spate mergea pe una din aleile parcului Lezama.

Se așază pe o bancă, aproape de statuia lui Ceres și rămase acolo, fără să mai facă nimic, cufundat în gânduri. „Precum o navă în derivă pe un lac mare, liniștit în aparență, dar agitat de curenți adânci“, se gândi Bruno atunci când, după moartea Alexandrei, Martín îi povesti, confuz și fragmentar, câteva din episoadele legate de cele petrecute. Și nu doar se gândea, ci și înțelegea, și încă cum!, fiindcă Martín la șaptesprezece ani îi amintea de el însuși, cel de odinioară, acel Bruno îndepărtat pe care-l deslușea uneori prin teritoriul cețos al celor treizeci de ani care trecuseră de atunci; teritoriu îmbogățit și devastat de dragoste, deziluzii și moarte. Și-l imagina, copleșit de melancolie, în parcul acela de demult, cu lumina crepusculară zăbovind peste statuile banale, peste gânditorii lei de bronz, peste aleile acoperite de frunze îngălbenite. Era ceasul acela când prinde să se audă câte un zvon, când zgomotele puternice încep să se stingă, aidoma discuțiilor prea vii în camera unui muribund. Atunci șoptitul fântânii, pașii unui om care se îndepărtează, ciripitul păsărilor ce nu-și găsesc încă locul în cuib, strigătul îndepărtat al unui copil încep să răzbată cu o stranie gravitate. În momentele acelea se petrece un fapt misterios: se lasă seara. Și toate sunt altfel: copacii, băncile, pensionarii care aprind câte un foc cu frunze veștede, sirena unui vapor de la Cheiul Sud, ecoul pierdut al orașului. E ceasul în care totul pătrunde într-o existență mai profundă, mai enigmatică.

Dar și mai de temut, pentru ființele solitare care, în ceasul acela, stau tăcute, duse pe gânduri, pe băncile din piețele și parcurile

Martín a luat de pe jos o bucată de ziar, o bucată de forma unei țări: o țară inexistentă, însă posibilă. A citit automat cuvintele care se refereau la Canalul Suez, la niște negustori ajunși în închisoarea din Villa Devoto, la ceva ce spusese șahistul Gheorghiu. Pe cealaltă parte, pe jumătate murdară de noroi, se vedea o fotografie: PERÓN VIZITEAZĂ TEATRUL DISCÉPOLO¹. Sub ea, un fost luptător își omorâse nevasta și încă patru persoane cu lovituri de secure.

A aruncat ziarul. „Mai niciodată nu se întâmplă nimic“, avea să-i spună Bruno, după ani de zile, „chiar dacă ciurma decimează o regiune întregă din India“. Vedea iar fața fardată strident a mamei spunând: „Ai venit pe lume fiindcă-am fost neglijentă“. Curajul, da, curajul îi lipsise atunci. De n-ar fi fost așa, și-ar fi găsit sfârșitul într-o cloacă.

Mamăcloacă.

Și deodată, spuse Martín, am avut senzația că cineva stătea în spatele meu, privindu-mă.

Preț de câteva clipe rămase nemișcat, în nemișcarea aceea încordată, în așteptare, când în bezna dormitorului ți se pare că auzi un trosnet suspect. Simțise deseori senzația aceea în ceafă, dar fusese întotdeauna doar stânjenitoare sau neplăcută: pentru că (explica el) întotdeauna se considerase urât și caraghios, și-l deranja simpla bănuială că cineva în spatele lui l-ar cerceta sau numai l-ar privi. Din pricina asta se așeza pe ultimele locuri în tramvaie sau autobuze, ori intra în sala de cinema după ce se stingeau luminile. În clipa aceea însă simți ceva deosebit. Ceva – șovăi, căutând parcă cuvântul potrivit –, ceva *neliniștitor*, aidoma aceluși trosnet suspect pe care-l auzim, sau ni se pare că-l auzim, în puterea nopții.

Făcu un efort să nu-și ia ochii de la statuie, dar în realitate n-o mai vedea: privea înăuntru lui, ca atunci când ne gândim la

¹ Teatru din Buenos Aires numit astfel în memoria lui Armando Discépolo (1887-1971), cunoscut dramaturg și director de teatru argentinian.

lucruri trecute și încercăm să reconstituim amintiri obscure ce ne impun o concentrare totală a spiritului.

„Cineva încearcă să comunice cu mine“, povesti că-i trecuse prin minte, pradă agitației.

Senzația de a se ști cercetat îi agravă, ca întotdeauna, complexele: se vedea urât, disproporționat, stângaci. Chiar și cei șaptesprezece ani câți avea i se păreau grotești.

„Dar nu-i așa“, avea să-i spună peste doi ani fata care în momentul acela se afla în spatele lui; o veșnicie – își zicea Bruno –, fiindcă nu se măsură în luni și nici măcar în ani, ci, așa cum li se întâmplă ființelor de felul acesta, în catastrofe spirituale și în zile de singură absolută, de tristețe de nedescris; zile ce se lungesc și își schimbă forma precum fantasmă tenebroasă pe zidurile timpului. „Dar nu-i deloc așa“, și-l privea scrutător, așa cum face un pictor cu modelul său, trăgând nervos din eterna-i țigară.

„Stai puțin“, spunea.

„Ești mai mult decât un băiat arătos“, spunea.

„Ești un băiat interesant și profund, și pe deasupra pari cu totul diferit de alții.“

— Da, bineînțeles, admitea Martín, cu un zâmbet amar, pe când se gândea: „vezi doar că am dreptate“, pentru că toate astea se spun când nu ești arătos, iar restul nu contează.

„Nu ți-am zis să stai puțin?“ răspundea enervată. „Ești înalt și subțire ca un personaj de El Greco.“

Martín îngăimă ceva.

„Ia mai taci“, continuă ea revoltată, ca un savant care se vede întrerupt sau distras cu banalități în clipa când e gata să descopere mult râvnita formulă finală. Și, trăgând din nou cu nesăț din țigară, cum făcea de obicei când se concentra, adăugă, încrunțată:

„Să știi însă ceva: când renunți la tipul ăsta de ascet spaniol ți se ivesc niște buze senzuale. Și, pe deasupra, mai ai și ochii aștia umezi. Taci din gură, știu că nu-ți place deloc tot ce-ți spun, dar lasă-mă să termin. Cred că femeile trebuie să te găsească atrăgător, în ciuda a ceea ce crezi tu despre tine. Da, sigur, și expresia ta. Un amestec de puritate, de melancolie și de senzualitate reprimată. Și în plus... o clipă... O neliniște în ochi, sub fruntea asta ce pare

un balcon ieșind în afară. Dar nu știi dacă de fapt asta e ce-mi place la tine. Cred că-i altceva... Că spiritul îți domină trupul, de parc-ai sta mereu în poziție de drepti. Mă rog, poate că «mi place» nu-i chiar cuvântul potrivit, poate că mă surprinde, mă uimește și mă irită, nu știu... Spiritul tău domnind asupra trupului ai-doma unui dictator auster.

Ca și cum Pius al XII-lea ar fi nevoit să supravegheze un bordel. Haide, nu te supăra, știu prea bine că ești o ființă angelică. Pe deasupra, cum ți-am mai zis, nu știu dacă asta-mi place la tine sau dacă e tot ce detest mai mult.“

Se căzni să nu-și ia privirea de la statuie. Spuse că în clipa aceea simțise și teamă și fascinație; teama de a-și întoarce capul și o dorință aprigă s-o facă. Își aduse aminte că odată, în cheile de la Humahuaca, pe marginea Gâtlejului Diavolului, în vreme ce contempla abisul negru de la picioarele lui, o forță de neînvins îl împinsese brusc să sară pe marginea cealaltă. Iar în momentul acela i se întâmpla ceva asemănător: parcă s-ar fi simțit împins să sară peste o prăpastie întunecată „pe partea cealaltă a existenței lui“. Și atunci, forța aceea inconștientă, dar irezistibilă îl obligă să întoarcă ușurel capul.

Abia o zări și-și feri iute privirea, ațintindu-și-o din nou asupra statuii. Îi era teamă de oameni. I se păreau împrevizibili, dar mai cu seamă perverși și murdari. Statuile, în schimb, îi dăruiau o fericire senină, făceau parte dintr-o lume orânduită, frumoasă și curată.

Îi era însă cu neputință să vadă statuia: îi stăruia imaginea fugară a necunoscutei, pata albastră a fustei ei, părul negru, drept și lung, paloarea chipului, privirea ațintită asupra-i. Erau doar niște pete de culoare, ca o schiță făcută la repezeală de un pictor, fără nici un amănunt care să indice cu precizie vârsta ori anumite trăsături. Dar *știa* – sublinie cuvântul – că în viața lui tocmai se petrecuse ceva foarte important: nu atât prin ceea ce văzuse, ci prin mesajul puternic pe care-l primise în tăcere.

— Dumneata, Bruno, mi-ai spus de multe ori. Că nu întotdeauna se întâmplă ceva, că mai niciodată nu se întâmplă nimic. Un om trece strămtorea Dardanele, un tip ajunge președinte al

Austriei, ciurma decimează o întreagă regiune din India, și nimic din toate astea n-are importanță pentru tine. Chiar dumneata mi-ai zis că e îngrozitor, dar adevărat. În schimb, în momentul acela am avut senzația certă că tocmai se întâmplase ceva. Ceva ce avea să-mi schimbe viața.

Nu putea spune câtă vreme a trecut, însă își amintea că, după un răstimp ce i se păruse nesfârșit, și-a dat seama ca fata se scoală de pe bancă și pleacă. A privit-o pe când se îndepărta: era înaltă, ținea o carte în mâna stângă și avea un mers nervos și energic. Fără să-și dea seama, Martín se ridică și o porni în aceeași direcție. Însă, pe neașteptate, conștient de ceea ce se petrece și închipuindu-și că ea ar putea întoarce capul și l-ar zări în spatele ei, urmărind-o, se opri temător. O văzu cum se îndepărtează pe strada Brasil spre Balcarce.

O pierdu curând din vedere.

Se întoarse încetșor la banca lui și se așeză.

— Dar, îi spuse, nu mai eram același om ca înainte. Și n-aveam să mai fiu niciodată.

II

Trecură mai multe zile pline de agitație. Fiindcă *știa* că o va vedea iar, avea certitudinea că ea se va întoarce în același loc.

În timpul acesta n-a făcut nimic altceva decât să se gândească la fata necunoscută și în fiecare după-amiază mergea și se așeza pe banca din parc, cu aceeași teamă amestecată cu speranță.

Până când într-o zi, socotind că totul fusese ceva absurd, se hotărî să se ducă în cartierul La Boca în loc să se mai așeze iar, ca un caraghios, pe banca din parcul Lezama. Ajunsese pe strada Almirante Brown când se întoarse brusc și se îndreptă spre locul obișnuit; mai întâi încetșor și parcă șovăielnic, sfios, apoi tot mai grăbit, ajungând să fugă de parcă era pe cale să întârzie la o întâlnire.

Da, era acolo. De departe o văzu venind spre el.

Martín se opri, cu inima bătând să-i spargă pieptul.

Fata se îndreptă spre el și, când ajunsese, îi zise:

— Te așteptam.

Lui Martín i se tăiară picioarele.

— Pe mine? întrebă roșind.

Nu se încumeta s-o privească, dar putu să-și dea seama că purta un pulover negru pe gât și o fustă tot neagră, sau poate de un albastru foarte închis (nu era sigur, și de fapt nici n-avea vreo importanță). I se păru că avea ochii negri.

— Ochii negri? se miră Bruno.

Nu, de bună seamă: i se păruse. Și când o văzu pentru a doua oară constată surprins că ochii ei erau de un verde închis. Poate că acea primă impresie se datora luminii slabe, ori timidității care-l împiedica s-o privească în față, sau, și mai curând, ambelor cauze laolaltă. Mai putu observa, la acea a doua întâlnire, și că părul ei lung și drept, pe care-l crezuse atât de negru, avea de fapt reflexe roșietice. Mai târziu îi întregi treptat portretul: avea buzele pline și gura mare, poate foarte mare, cu niște cute în jos la colțuri, ce dădeau senzația de amărăciune și dispreț.

„Să-mi explice mie cum e Alejandra, își zise Bruno, cum îi e chipul, cum îi sunt cutele de la gură!“ Și se gândi că tocmai cutele acelea disprețuitoare și un anume licăr întunecat al ochilor ei deosebeau chipul Alejandrei de cel al Georginei, pe care el o iubise cu adevărat. Fiindcă acum înțelegea, ea fusese cea pe care o iubise cu adevărat, crezuse doar că e îndrăgostit de Alejandra, când de fapt el o căuta pe mama Alejandrei, precum călugării aceia din Evul Mediu care încercau să descifreze textul original de sub restaurări, de sub cuvintele șterse și înlocuite. Și nechibzuința aceea fusese cauza unor triste neînțelegeri cu Alejandra; era copleșit uneori de aceeași senzație care te poate încerca atunci când ajungi, după amar de ani de absență, în casa unde ai copilărit și, vrând să deschizi pe întuneric o ușă, dai de un perete. Sigur că fața ei era aproape aceeași ca a Georginei: același păr negru cu reflexe roșietice, ochii cenușii bătând spre verde, aceeași gură mare, pomeți asiatici, același ten mat și palid. Dar acel „aproape“ era cumplit, cu atât mai mult cu cât era mai insinuant și imperceptibil, căci astfel amăgirea era mai profundă și mai dureroasă. Fiindcă nu-și de ajuns oasele și carnea, își zicea el, ca să plămădești un chip, și

de asta e infinit mai puțin fizic decât trupul: chipul se definește prin privire, rictusul gurii, cute, prin tot ansamblul de atribute subtile prin care sufletul se dezvăluie prin mijlocirea cărnii. Din pricina asta, chiar în clipa în care cineva moare, trupul i se preface brusc în ceva diferit, atât de diferit încât am putea spune „nu mai seamănă“, în ciuda faptului că e alcătuit din aceleași oase și aceeași materie ca o clipă înainte, o clipă înainte de acel moment misterios când sufletul părăsește trupul, iar acesta rămâne fără viață, ca o casă din care pleacă pentru totdeauna cei care au locuit și, mai cu seamă, au suferit și s-au iubit acolo. Căci nu pereții, nici tavanul, și nici înălțimea nu imprimă personalitate casei, ci ființele care o însuflețesc cu vorbele lor, cu râsetele, iubirile și ura lor, ființe care o impregnează cu ceva imaterial, dar pătrunzător, cu ceva la fel de diafan ca surâsul de pe un chip, chiar dacă o fac prin obiecte materiale, covoare, cărți sau culori. Pentru că tablourile pe care le vedem pe pereți, culorile în care au fost vopsite ușile și ferestrele, desenul covoarelor, florile de prin camere, discurile și cărțile, deși obiecte materiale (tot așa cum buzele și sprâncenele țin de carne), sunt, neîndoios, manifestări ale sufletului; fiindcă sufletul nu se poate arăta ochilor noștri material decât prin mijlocirea materiei, și asta e un neajuns al sufletului, dar și o ciudată subtilitate.

— Cum? Cum? întrebă Bruno.

„Am venit să te văd“, povesti Martín că-i spusese Alejandra.

Ea se așeză pe iarbă. Și se pare că lui Martín i se ivise pe față o expresie de adâncă uimire, pentru că fata adăugă:

— Nu crezi în telepatie? Mă miră, căci pari exact genul care crede. Când te-am văzut pe bancă, data trecută, știam că până la urmă vei întoarce capul. N-a fost așa? Mă rog, și acum eram sigură că o să-ți aduci aminte de mine.

Martín nu scoase o vorbă. De câte ori aveau să se repete asemenea scene, ea ghicindu-i gândurile și el ascultând-o în tăcere! Avea senzația certă că o cunoaște, acea senzație că am mai văzut pe cineva într-o viață anterioară care ne încearcă uneori, senzație ce seamănă cu realitatea aidoma unui vis cu starea de veghe. Avea să treacă mult timp până să înțeleagă de ce Alejandra i se părea vag cunoscută, și atunci Bruno zâmbi din nou în sinea lui.

Martín o privi fascinat: părul negru contrastând cu pielea mată și palidă, trupul înalt și colțuros; era ceva în făptura ei care amintea de manechinele din revistele de modă, dar degaja totodată o asprime și o profunzime pe care astfel de femei nu le au. Arareori, aproape niciodată, avea să-i descopere vreo trăsătură mai blândă, una din acele trăsături ce se consideră a fi specific feminine și îndeosebi materne. Zâmbetul ei era aspru și sarcastic, râsul – violent, ca și mișcările și, în general, felul ei de a fi. „Mi-a fost greu să învăț să râd, îi spusese într-o zi, însă niciodată nu râd din toată inima.“

— Dar, adăugă Martín privind-l pe Bruno, cu voluptatea simțită de îndrăgostiți când îi fac să recunoască pe alții calitățile ființei iubite, nu-i așa că bărbații și chiar și femeile întorceau capul s-o vadă?

În vreme ce Bruno încuviința, zâmbind în sinea lui de manifestarea aceea candidă de orgoliu, se gândi că era într-adevăr așa, că veșnic și oriunde s-ar fi aflat Alejandra atrăgea atenția bărbaților, dar și a femeilor. Cu toate că din motive diferite, pentru că pe femei nu le putea suferi, le ura, susținea că sunt o specie vrednică de dispreț și că se putea împrieteni numai cu unii bărbați; iar femeile, la rândul lor, o detestau cu aceeași vehemență și din motive inverse, fenomen care abia dacă-i trezea Alejandrei cea mai disprețuitoare indiferență. Deși precis că o detestau, fără a înceta însă să-i admire în taină înfățișarea pe care Martín o numea *exotică*, dar care era de fapt, în mod paradoxal, argentiniană, întrucât acest gen de chipuri se întâlnește frecvent în țările sud-americane, unde culoarea și trăsăturile unui alb se amestecă cu pomeții și ochii asiatici ai indianului. Și ochii aceia profunzi, mistuiți de neliniște, gura mare și disprețuitoare, amestecul de sentimente și pasiuni contradictorii ce răzbăteau din trăsăturile ei (de neliniște și de blazare, de violență și de un fel de abandon, de senzualitate aproape frenetică și de un soi de scârbă față de ceva foarte general și profund), totul conferea expresiei sale un aer de neuitat.

Martín mai spuse și că, chiar dacă nu s-ar fi petrecut nimic între ei, chiar dacă ar fi stat sau ar fi vorbit cu ea o singură dată și doar despre fleacuri, tot n-ar fi putut să-i uite chipul în veci.

Iar Bruno credea că e adevărat, fiindcă era mai mult decât frumoasă. Sau, mai bine zis, nu puteai fi sigur că e frumoasă. Era altceva. Și era extraordinar de atrăgătoare în ochii bărbaților, cum îți dădeai seama mergând alături de ea. Avea un anume aer distrat și totodată concentrat, de parcă ar fi muncit-o un gând chinuit sau ar fi privit înlăuntrul ființei ei, și era sigur că oricine ar fi întâlnit-o s-ar fi întrebat: cine e fata asta, ce caută, la ce se gândește?

Acea primă întâlnire a fost hotărâtoare pentru Martín. Până atunci, femeile erau ori fecioarele neprihănite și pline de eroism din legende, ori ființe superficiale și frivole, bârfitoare și josnice, egoiste și înșelătoare, perfide și materialiste („ca mama lui Martín“, îi trecu prin cap lui Bruno că se gândea acesta). Și, pe neașteptate, dădea de o femeie care nu se încadra în nici unul din aceste două tipare, pe care până la întâlnirea aceea el le crezuse unice. Multă vreme a fost frământat de nouitatea asta, de genul ăsta surprinzător de femeie care, pe de o parte, părea să aibă virtuțile aceluia model eroic ce-l pasionase atât de mult în lecturile sale adolescente și, pe de altă parte, răspândea această senzualitate proprie, credea el, genului pe care îl detesta. Dar chiar și atunci, după moartea Alejandrei, după ce avusese cu ea o relație atât de intensă, nu reușea să deslușească enigma; și se tot întreba ce-ar fi făcut la cea de-a doua întâlnire dacă ar fi ghicit că ea este așa cum aveau s-o dovedească evenimentele. Oare ar fi fugit?

Bruno îl privi în tăcere: „Da, ce-ai fi făcut?“

La rândul lui, Martín se uită la el scrutător și, după câteva clipe, zise:

— Am suferit atâta din pricina ei, încât de multe ori am fost gata să mă sinucid.

„Și totuși chiar și așa, chiar știind dinainte tot ce avea să mi se întâmple mai apoi, aș fi fugit spre ea.“

„Sigur că da“, se gândi Bruno. „Și care bărbat, tânăr sau matur, prost sau deștept, n-ar fi făcut la fel?“

— Mă fascina, adăugă Martín, ca un abis întunecat și, dacă ajungeam la disperare, era tocmai fiindcă o iubeam și aveam nevoie de ea. Cum ne poate aduce în pragul disperării cineva de care nu ne pasă?

Căzu pe gânduri un lung răstimp și apoi reveni la obsesia lui: se înverșuna să-și amintească (să încerce să-și amintească) momentele petrecute cu ea, așa cum îndrăgostiții recitesc vechea scrisoare de dragoste păstrată mereu în buzunar, chiar dacă ființa care a scris-o a dispărut pentru totdeauna; și, tot ca în scrisoare, amintirile păleau și îmbătrâneau, fraze întregi se pierdeau în pliorurile sufletului, cerneala se ștergea și, odată cu ea, cuvintele frumoase și magice care înfiripau vraja. Și atunci trebuia să-și forțeze memoria așa cum alții își forțază vederea, aducând aproape de ochi hârtia deteriorată și îngălbenită de vreme. Da, da: ea îl întrebă unde locuiești, pe când smulgea o buruiiană și începea să-i ronțăie tulpina. Îl întrebă apoi cu cine stă în casă. Cu tata, îi răspunse. Și, după o clipă de șovăială, adăugă „și cu mama”. „Și ce face taică-tău?” îl întrebă atunci Alejandra, iar el nu răspunse imediat, până când, în cele din urmă, spuse că e pictor. Rostind însă cuvântul „pictor” glasul îi căpătă o nuanță ușor diferită, parcă mai fragilă, și se temu ca tonul vocii să nu-i atragă atenția, așa cum, desigur, mersul cuiva pe un acoperiș de sticlă atrage atenția tuturor. Alejandra observă pesemne ceva ciudat în cuvântul acela, după cum o dovedea faptul că se aplecă spre el și-l privi scrutător.

— Ai roșit, comentă ea.

— Eu? întrebă Martín.

Și, cum se întâmplă de obicei în asemenea împrejurări, roși și mai tare.

— Ei, ce-ai pățit? stăruia ea, oprindu-se din ronțăit.

— Nimic, ce să pățesc?

Surveni un moment de tăcere, apoi Alejandra se lungi din nou pe iarbă, cu fața în sus, apucându-se să ronțăie mai departe tulpina. Martín se uita la niște nori imenși, pufoși, gândindu-se că n-avea de ce să se rușineze de ratarea tatălui său.

Se auzi o sirenă de vapor dinspre chei și Martín își zise că era *Coral Sea*, sau *Islas Marquesas*. Dar spuse:

— Alejandra e un nume rar.

— Și maică-ta? întrebă.

Martín se așeză și începu să smulgă niște smocuri de iarbă. Dădu de o pietricică și păru că-i studiază alcătuirea, ca un geolog.

— Nu mă auzi?

— Ba da.

— Te-am întrebat de maică-ta.

— Mama, răspunse Martín în șoaptă, mama e o cloacă.

Alejandra se ridică în capul oaselor, rezemându-se într-un cot și privindu-l atentă. Martín, fără să-și ia ochii de la pietricică, nu scotea o vorbă, cu maxilarele încleștate, repetând întruna în gând *cloacă, mamăcloacă*. În sfârșit, adăugă:

— Veșnic am fost o piedică. De când m-am născut.

Se simțea de parcă i se injectaseră în suflet otrăvuri fetide la o presiune de mii de atmosfere. Iar sufletul, umflându-i-se tot mai periculos pe an ce trecea, nu-i mai încăpea în corp, murdăria amenințând să-i țâșnească prin crăpături.

— Mereu zice: de ce-am fost neglijentă?

Ca și cum ar fi îngrămădit în suflet toată abjecția mamei, gata să izbucnească, își zicea, în vreme ce Alejandra îl privea, rezemată într-un cot. Cuvintele *fetus, closet, alifii, pânțece, avort* îi pluteau în minte, în mintea lui Martín, ca niște resturi vâscoase și dezgustătoare pe o apă stătută și puturoasă. Și atunci, ca și când ar fi vorbit cu sine însuși, mai spuse că, vreme îndelungată, crezuse că nici nu-l alăptase fiindcă nu avusese lapte, până când într-o zi maică-sa îi strigă că nu-l lăsase să sugă ca să nu-și deformeze trupul, și-i mai explică și că făcuse tot ce-i stătuse în putință să avorteze, mai puțin chiuretajul, fiindcă ura suferința tot așa de mult cum îi plăcea să mănânce bomboane și dulciuri, să citească reviste și să asculte muzică ușoară. Însă susținea și că-i place muzica cultă, valsurile vieneze și prințul Kalender. Că, din păcate, fusese prea târziu. Așa că își putea imagina cu câtă bucurie îl primise, după ce se chinase luni în șir sărind coarda ca boxerii și dându-și pumni în pânțece, motiv pentru care (il lămurea ea țipând în gura mare) ieșise pe jumătate tarat, și era o adevărată minune că n-ajunsesse până la urmă în cloacă.

Tăcu, cercetă încă o dată pietricica și o aruncă cât colo.

— Poate că de asta, adăugă, când mă gândesc la ea îmi vine mereu în minte cuvântul cloacă.